

چشم‌انداز حزب عدالت و توسعه در فرایند تحولات سیاسی ترکیه

سجاد طایری¹

فصلنامه مطالعات راهبردی جهان اسلام، سال بیستم، شماره 3، پیاپی 79، پاییز 1398؛ صفحات 93-73

تاریخ دریافت: 1398/10/25 تاریخ پذیرش نهایی: 1398/11/18

چکیده

در سال‌های اخیر از قدرت و اقبال عمومی حزب عدالت و توسعه کاسته شده است، به نحوی که این حزب با اختلاف کمی در انتخابات مجلس و ریاست جمهوری پیروز شده و انتخابات شهرداری‌ها در شهرهای بزرگ را به رقبای خود واگذار کرده است. علاوه بر این، انشعاب در داخل حزب هم مسأله مهمی است. همانگونه که در نتیجه فشار نظام و نهادهای حامی کمالیست‌ها شاهد سر برآوردن جریان‌های انشعابی از احزاب اسلام‌گرای پیشین ترکیه مانند حزب‌های فضیلت، رفاه و سعادت بودیم، امکان شکل‌گیری احزاب انشعابی جدید از میان اعضای ناراضی و حذف شده حزب عدالت و توسعه توسط «رجب طیب اردوغان» نیز دور از انتظار نیست؛ به‌ویژه که از مدت‌ها پیش خبرهایی در فضای ترکیه مطرح شده است مبنی بر اینکه «عبدالله گل»، رئیس‌جمهور سابق ترکیه، به همراه دوستان سابق اردوغان و چند تن از وزرای سابق و اعضای حزب عدالت و توسعه قصد دارند حزب جدیدی راه‌اندازی کنند. به‌منظور درک بهتر و شناخت بیشتر روند سیاسی در ترکیه، لازم است عملکرد حزب عدالت و توسعه و چشم‌انداز آن بررسی شود.

واژگان کلیدی

حزب عدالت و توسعه، ترکیه، رجب طیب اردوغان، انتخابات، انشعابات حزبی.

1. کارشناس ارشد علوم سیاسی، کارشناس مسائل ترکیه

مقدمه

حزب عدالت و توسعه ترکیه در ۱۸ سال گذشته به شکل بلامنازع قدرت را در دست داشته و با بررسی اجمالی تاریخ معاصر جمهوری ترکیه، می‌توان گفت که پس از تأسیس نظام چند حزبی در این کشور و پایان دوران ۲۷ ساله اقتدار حزب جمهوری خلق در سال ۱۳۲۹ شمسی، تا کنون هیچ حزبی به اندازه حزب «عدالت و توسعه» و هیچ رهبری به مانند «رجب طیب اردوغان»، توانسته است توجه مردم ترکیه را تا این اندازه به سوی خود جلب کند.

پس از کمال آتاتورک، رجال سیاسی مهمی همچون عصمت اینونو، جلال بایار، سلیمان دمیرل، عدنان مندرس، تورگوت اوزال، بلنت اجویت، نجم‌الدین اربکان، مسعود ییلماز، دولت باغچلی و دیگران ظهور کردند، اما در این میان، اردوغان بیش از دیگران، مورد حمایت و توجه قرار گرفت.

حزب عدالت و توسعه توانسته است در حوزه‌های اقتصادی، گردشگری، بهداشت و آموزش، ارتقای کیفیت خدمات عمومی به‌ویژه در شهرداری‌ها، جذب سرمایه‌های خارجی، پویایی دیپلماتیک منطقه‌ای و تقویت صنایع دفاعی، عملکرد خوبی به نمایش بگذارد و در حوزه‌های فرهنگی و قومی نیز با تلاش برای حل معضل کردها، توجه به علویان و حوزه‌های فرهنگی، گام‌های بلندی برداشت.

اما این حزب، دیگر در شرایط اوج خود قرار ندارد و اکنون بسیاری از تحلیل‌گران ترکیه نیز بر این باورند که حزب عدالت و توسعه پس از فرازی چشم‌گیر، در مسیر فرودی جدی قرار گرفته است. در حال حاضر ترکیه در شرایطی قرار دارد که حزب عدالت و توسعه به تنهایی نمی‌تواند در انتخابات به هدف برسد و ناچار است از نیروی کمکی و کاتالیزوری به نام حزب «حرکت ملی» کمک بگیرد که گفتمان ناسیونالیسم ترکی افراطی آن، فرسنگ‌ها از گفتمان فکری اردوغان و یاران او دور است.

قدرت و اقبال عمومی حزب عدالت و توسعه در سال‌های اخیر کاهش یافته است تا جایی که این حزب با اختلاف پایینی در انتخابات مجلس و ریاست‌جمهوری پیروز شده و انتخابات شهرداری‌ها در شهرهای بزرگ را به رقبایش واگذار کرده است. موضوع انشعابات درون حزبی نیز از اهمیت بسیاری برخوردار است. همان‌طور که در نتیجه فشار نظام و نهادهای حامی کمالیست‌ها، جریان‌های انشعابی از درون احزاب اسلام‌گرای پیشین ترکیه از جمله حزب فضیلت، رفاه و سعادت شکل گرفت؛ امکان شکل‌گیری حزب‌های انشعابی

جدید در میان اعضای ناراضی و حذف شده حزب عدالت و توسعه توسط اردوغان وجود دارد. اهمیت این موضوع تا جایی است که از مدت‌ها پیش در خبرهای مطرح شده در فضای ترکیه آمده است که «عبدالله گل»، رئیس‌جمهور سابق ترکیه، به همراه دوستان سابق اردوغان و چند تن از وزرای سابق و اعضای حزب عدالت و توسعه قصد دارند حزب جدیدی راه‌اندازی کنند.

اکنون با توجه به آنچه که مطرح شد، پرسش اصلی نوشتار حاضر این است که با توجه به تحولات سیاسی اخیر جامعه ترکیه، آینده سیاسی حزب عدالت و توسعه به چه سمتی پیش خواهد رفت؟ در راستای پرداختن به این پرسش اساسی و به‌منظور درک بهتر و شناخت بیشتر روند سیاسی در ترکیه، لازم است عملکرد حزب عدالت و توسعه و چشم‌انداز آن بررسی شود.

1. عملکرد حزب عدالت و توسعه در قدرت

حزب عدالت و توسعه با ریشه‌های اسلامی از سال ۱۳۸۰ در صحنه سیاسی ترکیه ظهور کرد و در انتخابات زودهنگام سال ۱۳۸۱، با کسب ۳۴/۲ درصد آراء پیروز شد. این پیروزی نشان از گسترش اسلام‌گرایی در این کشور داشت، به‌ویژه آن که حزب عدالت و توسعه در سال ۱۳۸۶ نیز موفق به کسب ۴۶/۶ درصد آراء شد.^۱ پیروزی مجدد حزب حاکم عدالت و توسعه در انتخابات مرداد ۱۳۸۶ و انتخاب «عبدالله گل»، یار هم‌حزبی رجب طیب اردوغان، رهبر حزب عدالت و توسعه و نخست‌وزیر ترکیه، به‌عنوان یازدهمین رئیس‌جمهور این کشور، حلقه اقتدار حزب حاکم را علاوه بر پارلمان و مقر نخست‌وزیری به کاخ چانکایا (مقر ریاست جمهوری) نیز تسری داد و برای نخستین بار در تاریخ جمهوری ترکیه رئیس‌جمهور این کشور نه از حلقه نظامیان و نه از حلقه سیاسیون لائیک، بلکه از درون یک حزب محافظه‌کار اسلام‌گرا، انتخاب شد. همچنین نتایج خوب حزب عدالت و توسعه در انتخابات سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۴ تکرار شد.

حزب عدالت و توسعه، از ابتدا خود را به‌عنوان یک حزب «دموکرات محافظه‌کار» معرفی کرد که بر وفاداری به ارزش‌های سنتی اسلام و فرهنگ ملی ترکیه، همراه با تمایل

1. Ozel Turkeyat, For an analysis of the AKP's election victory, the Journal of Democracy, Vol.14,NO.2,2019,pp.80-82

برای نوسازی و گفتمان لیبرال - دموکراسی تأکید می‌کرد. حاکمیت قانون، جامعه مدنی و احترام به حقوق و آزادی‌های اساسی از جمله مهم‌ترین رئوس برنامه‌های این حزب محسوب می‌شوند. حزب عدالت و توسعه تنها بخشی از مشروعیت خود را از ایدئولوژی و اسلام می‌گیرد. عمده مشروعیت آنها به خاطر دستاوردها و عملکرد موفق‌شان بوده است، نه صرف شعار دادن در حمایت از اسلام. از این‌رو، ممکن است بخش‌های سنتی جامعه ترکیه و مناطق کمتر توسعه‌یافته آن به خاطر گرایش‌های اسلامی به حزب عدالت و توسعه رأی داده باشند، اما اکثر طبقه متوسط و طرفداران این حزب به خاطر عملکرد موفق این حزب مجدداً به آن رأی داده‌اند.

از سوی دیگر، حزب حاکم عدالت و توسعه در دوره اقتدار خود توانست علاوه بر حوزه سیاسی در حوزه اقتصادی و رسانه‌ای نیز فعال شده و کنترل مالکیت بیش از نیمی از رسانه‌های این کشور را به دست گیرد. در چارچوب موازین مرتبط با عضویت در اتحادیه اروپا، ارتش ترکیه از حالت یک نیروی نظامی تعیین‌کننده منازعات سیاسی داخلی به یک ارتش حرفه‌ای مدافع استقلال و تمامیت ارضی کشور تبدیل شد. به‌طور کلی، از زمان روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه، روند نوینی در سیاست داخلی و خارجی ترکیه ایجاد شد. ویژگی‌های خاص روند سیاسی نوین ترکیه عبارتند از:

۱. قطبی شدن فضای سیاسی و اجتماعی بین اسلام‌گرایان و سکولارها؛
۲. تغییر گفتمان غرب‌گرایی^۱ به اروپاگرایی^۲؛
۳. ثبات سیاسی نسبتاً پایدار و عبور از دوره حکومت‌های ائتلافی شکننده؛
۴. ثبات اقتصادی و رشد و توسعه اقتصادی پایدار.

در مجموع، ویژگی‌های فوق شرایط و موقعیت نظام سیاسی و اجتماعی ترکیه را تغییر داد. حزب حاکم عدالت و توسعه با توجه به تغییر شرایط سعی کرد تا از قطبی شدن فضای سیاسی و به حاشیه رانده شدن نهادهای مدافع کمالیسم بیشترین بهره را گرفته و پایگاه سیاسی و اقتصادی خود را به مانند پایگاه اجتماعی قدرتمندش تحکیم کند. اعمال اصلاحات در چارچوب عضویت در اتحادیه اروپا که بخش عمده‌ای از آنها در راستای کاهش اقتدار و حق وتوی نهادهای مدافع کمالیسم (ارتش و نهاد قضایی) بود، باعث شد تا فضای قطبی شده

1. Westernization
2. Europeanization

سیاسی در ترکیه با توجه به حاکم بودن شرایط «بازی با حاصل جمع صفر» از اقتدار و قدرت نهادهای مدافع کمالیسم کاسته و بر پیمانۀ قدرت حزب حاکم بیفزاید.^۱

در این میان، انتخابات شهرداری‌های ۱۱ فروردین ۱۳۹۸، چندین پیامد بسیار مهم برای سیاست ترکیه داشت که شاید مهم‌ترین پیامد این انتخابات و شکست حزب عدالت و توسعه در کلانشهرهای ترکیه بعد از ۱۷ سال حاکمیت این حزب، بروز اختلافات درونی و طرح تغییرات گسترده هم در شورای عالی حزب و هم در کابینه دولت ترکیه به شکل بسیار جدی باشد که روز به روز قوت بیشتری می‌گرفت. مشکلات عمده اقتصادی، جدایی افراد مهم و تأثیرگذار حزب، اختلافات و تنش‌های درونی در داخل حزب، عملکرد ضعیف دولت و عوامل دیگر باعث شده تا «رجب طیب اردوغان»، رئیس‌جمهور ترکیه و رئیس آ.ک.پارتی، در آستانه تغییر بسیار بزرگی در داخل حزب قرار بگیرد.

۲. چالش‌های داخلی حزب عدالت و توسعه

یکی از عوامل اصلی نزول حزب عدالت و توسعه، ساختار نیمه دموکراتیک و غیر متکثر این کشور است. اگرچه مدل حکومتی ترکیه از این جهت که یک نظام چند حزبی را پدید آورده است، دموکراسی موفق تلقی می‌شود؛ اما واقعیت آن است که نظام سیاسی ترکیه از دموکراتیک بودن به دور است، زیرا عملاً هر حزبی که اکثریت را بدست می‌آورد، توان اعمال سیاست‌های سرکوبگرانه را نیز کسب می‌کند. علاوه بر این، تاریخ تحولات ترکیه و دخالت مکرر نظامیان در سیاست نشان داده که این کشور را نمی‌توان کشوری دموکراتیک نامید.

در حال حاضر حزب عدالت و توسعه و شخص «رجب طیب اردوغان» به‌رغم شعارهایی که در حمایت از آزادی و دموکراسی سر می‌دهند، دارای ماهیتی غیر دموکراتیک هستند، به‌گونه‌ای که در دولت اردوغان، بسیاری از خبرنگاران به دلیل انتقاد از دولت، تحت فشار قرار گرفته و یا زندانی شده‌اند. همچنین اعمال فشار و محدودیت‌های زیاد بر روزنامه‌نگاران، واکنش‌های شدید اردوغان نسبت به منتقدین دولت و بازداشت بسیاری از شهروندان ترکیه به اتهام حمایت از «پ.ک.ک.» همگی گواهی بر این مدعا هستند.

در نتیجه به‌رغم آنکه از ترکیه به‌عنوان مدل مطلوب دموکراتیک در خاورمیانه و جهان اسلام یاد می‌شود، اما واقعیت آن است که ترکیه، زندان بزرگی از نظر آزادی بیان و مطبوعات است.

سازمان گزارشگران بدون مرز در گزارش سال ۱۳۹۱ خود از ترکیه به عنوان «بزرگ‌ترین زندان» خبرنگاران یاد کرد. این سازمان با تأکید بر اینکه شنود تلفن‌ها، بازداشت گسترده خبرنگاران، تحقیر منابع خبری و تهدید رسانه‌ها در ترکیه از جمله مواردی است که موجب افزایش بازداشت‌شدگان شده و بارها از این کشور به عنوان ناقض حقوق خبرنگاران یاد کرده است. همچنین نهاد رسانه‌ای کمیته حمایت از روزنامه‌نگاران (سی.پی.جی)، ترکیه را به عنوان بزرگ‌ترین سرکوبگر آزادی رسانه در سال ۱۳۹۱ معرفی کرد.^۱

این مسأله باعث انتقاد و نگرانی‌های شدیدی در مورد تعهد دولت این کشور به آزادی مطبوعات و مشروعیت وجه دمکراتیک آن شده است. بنابراین، بسیاری از مردم نسبت به تنگ‌تر شدن دایره آزادی‌های سیاسی و حریم خصوصی خود در دوره حاکمیت حزب عدالت و توسعه معترض و نگران هستند و این امر به چالشی اساسی در حوزه داخلی ترکیه تبدیل شده است.

یکی دیگر از عوامل نزول حزب عدالت و توسعه، عملکرد شخص اردوغان است. رجب طیب اردوغان در طول سال‌های اخیر تلاش کرده با اتکاء به رونق اقتصادی به وجود آمده، از میان برخی لایه‌های جامعه برای خود متحدانی بیابد. بر این اساس، لایه‌های محروم جامعه در شهرها که هم به واسطه رونق اقتصادی از دولت راضی هستند و هم به دلیل عمق باورهای مذهبی‌شان، از عملکردهای سخت‌گیرانه دولت نسبت به نیروهای غیر مذهبی جامعه خشنود می‌باشند، مهم‌ترین حامیان اردوغان هستند. در عین حال، دولت از حمایت روستاییان ترکیه که باورهای مذهبی در میان آن قوی می‌باشد نیز برخوردار است.

از سوی دیگر، طبقه متوسط شهرنشین و مدرن که گرایش‌های لائیک نیز دارند، در زمره مخالفان اجتماعی اردوغان محسوب می‌شوند. اغلب دخترانی که در خیابان‌ها قدم می‌زنند، فاقد حجاب هستند. همچنین در میان تظاهرکنندگان، دانشجویان، سندیکالیست‌های جوان، فعالان سازمان‌های حقوق بشری، طرفداران محیط زیست و حتی پشتیبانان تیم‌های اصلی فوتبال استانبول مانند تیم‌های فنرباغچه، گالاتاسارای و یا بشیکتاش حضور دارند که می‌توان آنها را بازیگران اجتماعی نامید. بنابراین، جامعه مدنی، طبقه متوسط، روشنفکران،

۱. کیهان برزگر و بهروز مختاری، ابعاد، پیامد و چالش‌های عضویت ترکیه در اتحادیه اروپایی، فصلنامه سازمان‌های

جوانان، نیروهای لائیک و زنان فعال که خواستار رعایت لائیسیته به‌عنوان امری بنیادین در قانون اساسی ترکیه هستند، از جمله مخالفان اردوغان به شمار می‌روند.^۱

در مجموع، اردوغان که حدود دو دهه قدرت را در ترکیه در دست دارد، از منظر بسیاری از سیاستمداران "خودکامه" خوانده شده است. او متهم است که به افکار عمومی و احزاب سیاسی واقعی نمی‌گذارد و تلاش می‌کند که نظر خود را، گاه مغایر نظر حزب متبوع‌اش، به کرسی بنشاند. معترضان می‌گویند اردوغان در تمامی جنبه‌های زندگی شخصی مردم دخالت می‌کند و از آن جمله به اظهارات او در مورد برنامه تنظیم خانواده اشاره می‌کنند.^۲

نکته دیگر، تسویه‌های سیاسی در داخل حزب عدالت و توسعه است. در حالی که در سال‌های آغازین ایجاد حزب، اردوغان از همفکری تمام افراد حاضر در حزب بهره می‌برد، اما به مرور زمان بخشی از آنها را از حزب و ساختار قدرت کنار گذاشت. جدایی بخش مهمی از چهره‌های تشکیل‌دهنده و مؤسس حزب عدالت و توسعه نشان می‌دهد که او در سبک حکومت‌داری خود موجب بروز اعتراضاتی در این کشور شده است.

3. چالش‌های خارجی حزب عدالت و توسعه

یکی از مهم‌ترین چالش‌های حزب عدالت و توسعه در حوزه سیاست خارجی این حزب است. تفکر حاکم بر سیاست خارجی این حزب که به نوع‌ثمانی‌گرایی معروف شده، باعث تسری بحران‌های خارجی به داخل کشور و همچنین تیره شدن روابط آنکارا با برخی از همسایگان خود شده است.

همچنین سیاست خارجی حزب عدالت و توسعه موجب بروز تنش‌هایی در روابط ترکیه با آمریکا و اروپا شده است. بررسی روابط ترکیه و آمریکا نشان می‌دهد که دو کشور از زمان روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه دچار اختلاف نظرهای جدی هم در روابط دوجانبه و هم در مورد مسائل منطقه‌ای و بین‌المللی هستند. در حالی که پیش از آن معمولاً آنکارا به‌عنوان بازیگری که کاملاً مطیع اوامر و فرمان‌های واشنگتن بود، شناخته می‌شد. از این‌رو، به‌رغم آنکه در گذشته میزان اختلافات در روابط دو طرف چندان بارز نبود، اما در سال‌های اخیر مسائل و مشکلات متعددی در تعاملات دوجانبه آنکارا و واشنگتن پدید آمده که از

1. Rabasa Angel & Stephen F. Larrabee, *The Rise of Political Islam in Turkey*, Arlington: Rand Corporation, National Defense Research Institute, 2018

2. Ozel Turkeyat, *Ibid*, p. 94

جمله مهم‌ترین آنها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. حمایت کاخ سفید از کردهای سوریه، که آنکارا آنها را شاخه اقماری پ.ک.ک و گروهی تروریستی می‌داند؛
۲. انتقادهای آمریکا از دولت اردوغان در مورد عدم رعایت حقوق بشر، سرکوب نهادهای مدنی، رسانه‌ها و احزاب مخالف؛
۳. مداخله آمریکا در امور داخلی ترکیه و حمایت از کودتای نافرجام سال ۱۳۹۵؛
۴. عدم استرداد «فتح‌الله گولن» به‌رغم تقاضای علنی آنکارا از واشنگتن؛
۵. دستگیری کشیش مسیحی، «اندرو برانسون» به جرم حمایت از جریان گولن؛
۶. کاهش ارزش لیر در برابر دلار به‌واسطه اعمال تحریم‌های اقتصادی آمریکا علیه برخی از مقامات دولت ترکیه؛
۷. افزایش تعرفه واردات آلومینیوم و فولاد از ترکیه توسط ایالات متحده؛

علاوه بر این، در مباحث مرتبط با مسائل منطقه‌ای و بین‌المللی نیز تنش‌ها و اختلافات متعددی در روابط ترکیه و آمریکا پدید آمده که مهم‌ترین آنها عبارتند از:

۱. عدم حمایت آمریکا از طرح‌های ترکیه در سوریه؛
۲. بروز تنش در روابط ترکیه و رژیم صهیونیستی؛
۳. روابط رو به رشد ترکیه با روسیه و مسأله خرید سامانه دفاع موشکی اس ۴۰۰؛
۴. پافشاری ترکیه برای متهم کردن بن‌سلمان در پرونده قتل «جمال خاشقجی»؛
۵. حمایت ترکیه از قطر در بحران روابط خارجی این کشور با عربستان سعودی؛
۶. نارضایتی آنکارا از سیاست آمریکا مبنی بر تروریستی شناختن اخوان المسلمین؛
۷. مخالفت آنکارا با اعلام قدس به‌عنوان پایتخت اسرائیل از سوی آمریکا؛
۸. حمایت ترکیه از حماس در سرزمین‌های اشغالی و مخالفت با طرح «معامله قرن» آمریکا؛
۹. پشتیبانی ترکیه از دولت نیکولاس مادورو در مقابل خوان گوایدو در ونزوئلا؛
۱۰. حمایت ترکیه از دولت «وفاق ملی» در لیبی و پشتیبانی آمریکا از خلیفه حفتر؛
۱۱. خشم ترکیه از سخنان ترامپ درباره کشتار ارامنه در جریان جنگ جهانی اول توسط دولت عثمانی؛
۱۲. عدم همراهی آنکارا با سیاست‌های یک‌جانبه و تحریم‌های اقتصادی واشنگتن علیه

جمهوری اسلامی ایران.^۱

مجموع موارد فوق نشان می‌دهد که در سال‌های اخیر از میزان اشتراک نظر میان ترکیه و آمریکا در مورد مسائل دوجانبه، منطقه‌ای و بین‌المللی کاسته شده و بر سطح اختلافات طرفین افزوده شده است؛ چنانکه بی‌توجهی آمریکا و اروپا به بلندپروازی‌های اردوغان در مورد مسائل منطقه‌ای و بین‌المللی موجب بروز سرخوردگی در داخل ترکیه و همچنین بوجود آمدن اختلافات متعدد در روابط متقابل ترکیه و غرب شده است.

4. اختلافات درونی حزب عدالت و توسعه

یکی از دلایل اصلی نزول حزب عدالت و توسعه به اختلافات درونی این حزب و جدایی برخی از اعضای مهم آن مرتبط می‌شود. نخستین اختلافات میان اعضای حزب که از زمان شروع بحران سوریه بوجود آمده بود، در دوران اعتراضات پارک‌گری تشدید شد و اینک به رقابتی جدی میان آنها تبدیل شده است. روند جدایی‌ها در حزب حاکم از زمانی که «داوود اوغلو» سمت نخست‌وزیری را به دلیل اختلاف با «رجب طیب اردوغان» ترک کرد، آغاز شد. در پی اعلام اخراج «داوود اوغلو» به همراه سه نماینده پارلمان از حزب عدالت و توسعه، تلاش داوود اوغلو برای تأسیس و ثبت حزبی به نام «حزب آینده» شکل گرفت. داوود اوغلو تشکیل حزب جدید را «هم یک مسئولیت و هم یک ضرورت» توصیف کرد. او اصول بنیادین حزب را «لیبرالیسم سکولار» و «تکثرگرایی دینی» معرفی کرده و اعلام کرد که برتری هیچ ساختار مذهبی یا سکولاری در حزب آینده را قبول ندارد.^۲

بخش بزرگی از لیست مؤسسان حزب آینده از شخصیت‌هایی هستند که پیش از این در حزب آک‌پارتی فعالیت داشته یا اخراج شده‌اند و یا استعفا کرده‌اند. از جمله مهم‌ترین این شخصیت‌ها می‌توان به «فریدون بیلگن»، وزیر سابق ارتباطات و دریاوردی ترکیه، «سلیم تموچی»، رئیس سابق تشکیلات آک‌پارتی در استانبول، «ندیم یامالی»، «عمر اونال»، «آیهان صفر اوستون»، «سلجوق اوزداغ»، «ابراهیم مصطفی تورهان»، به همراه ۱۳ نماینده سابق آک‌پارتی در پارلمان ترکیه و افراد مهم دولتی از جمله «عزت‌الدین کوچوک»، استاندار سابق، «یوسف ضیا اوزجان»، سفیر سابق ترکیه، در کنار نامزدهای بی‌شمار انتخابات

1. شعب بهمن، چارچوبی برای فهم روابط ترکیه و آمریکا، اندیشکده راهبردی تبیین، 1 خرداد 1398
2. فاطمه خادم شیرازی، نقش احزاب نوساخته در آینده سیاسی ترکیه، مرکز بین‌المللی مطالعات صلح،

دوره‌های مختلف نمایندگی پارلمان ترکیه از حزب آک‌پارتی اشاره کرد.¹ از سوی دیگر، «علی باباجان» هم که پیش‌تر تصدی وزارتخانه‌های اقتصاد، امور خارجه و همچنین معاونت نخست‌وزیری ترکیه را بر عهده داشت، به دلیل اختلافات عمیقی که در «اصول، ارزش‌ها و مواضع» با اردوغان پیدا کرده بود به عضویت خود در حزب حاکم پایان داد. باباجان نیز قصد دارد با همکاری «عبدالله گل»، رئیس‌جمهور سابق ترکیه، حزبی با مشارکت همه طیف‌های سیاسی اعم از مذهبی و لیبرال تشکیل دهد. او اسم حزب تازه‌تأسیس و اعضای آن را بعد از به نتیجه رسیدن و در یک مقطع نهایی اعلام خواهد کرد.

اردوغان برای جلوگیری از تأسیس حزب جدید در برابر حزب عدالت و توسعه، سران احزاب را تهدید به افشاجاری اطلاعات علیه آنان کرده و همچنین اعلام کرده که در صدد سخنرانی علیه این افراد به صورت علنی است. قبل از تأسیس احزاب جدید نیز، اقداماتی از جمله اتهام به خیانت، متهم کردن این افراد به جدایی از اصول و آرمان‌های حزب و تلاش برای ایجاد تفرقه و چنددستگی میان «امت» از طرف حاکمیت اعمال شده بود.²

به هر حال، ریشه اختلاف‌ها میان اردوغان و جدانشدگان از حزب عدالت و توسعه را می‌توان در دو محور سیاست داخلی و خارجی ترکیه بررسی کرد:

در حوزه سیاست داخلی می‌توان به اختلاف دو طیف حزب در شیوه اداره کشور به‌ویژه مدیریت امور اقتصادی ترکیه اشاره کرد. در واقع، کاهش رشد اقتصادی، افزایش تورم و پایین آمدن ارزش واحد پول ملی ترکیه، بسیاری از نخبگان سیاسی و اقتصادی این کشور را نسبت به وضعیت آینده نگران کرده است.

پیامد کاهش کارآمدی و محبوبیت حزب عدالت و توسعه به روشنی در نتایج انتخابات شهرداری‌ها قابل مشاهده است؛ به‌ویژه که نه تنها حزب موفق به کسب کرسی شهرداری شهرهای مهم نشد، بلکه حزب جمهوری خلق توانست اداره شهرداری یازده شهر ترکیه از جمله آنکارا و استانبول را هم به دست بیاورد. همچنین از دست دادن اداره شهرداری استانبول پس از سال‌ها، ضربه نمادین مهمی برای رهبران عدالت و توسعه به شمار می‌آید.

در واقع، احزاب مخالف توانستند به خوبی روی نقاط ضعف حزب عدالت و توسعه و

1. خبرگزاری کردپرس، نگاهی به لیست مؤسسان حزب آینده ترکیه، 25 آذر 1398

2. فاطمه خادم شیرازی، همان

شکاف‌های ناشی از نارضایتی مردم این شهرها از عملکرد شهرداری‌ها تمرکز کرده و از آنها در راستای افزایش آرای خود بهره‌برداری کنند. پس لرزه‌های این شکست سنگین در افزایش اختلافات درونی مقامات بلندپایه حزب عدالت و توسعه و گسترش جدایی عناصر مهم این حزب و افزایش انسجام نیروها و احزاب رقیب نمود یافته است.

در حوزه سیاست خارجی نیز تمایل اردوغان برای گسترش مناسبات با روسیه و دوری از آمریکا و اروپا موجب نارضایتی برخی از اعضای حزب عدالت و توسعه شده است. به عبارتی، گسترش روابط با شرق برای کشوری که دومین ارتش بزرگ ناتو را داراست و همواره در سپهر نظامی و امنیتی جهان غرب تعریف شده و جایگاهی حساس داشته، به مذاق بسیاری از اعضای حزب عدالت و توسعه خوش نیامده است.¹

نامیدی از همراهی و کمک آمریکا پیرامون نگرانی‌های عمیق ترکیه نسبت به آینده مناطق کردنشین سوریه و شکست سیاست‌های آنکارا در این کشور، پیروزی‌های بزرگ ارتش سوریه در برابر گروه‌هایی که ترکیه پشتیبان اصلی آنهاست و دست بالای ایران و روسیه در تحولات سوریه، عواملی هستند که به نارضایتی‌ها درباره سیاست خارجی حزب عدالت و توسعه دامن زده‌اند.

در چنین شرایطی احتمال می‌رود که افرادی همچون «عبدالله گل» که روابط خود را با جماعت گولن حفظ کرده و با مواضعی که در جریان اعتراضات داخلی ترکیه گرفت، از محبوبیت بیشتری برخوردار شده، موقعیت بهتری پیدا کنند. این در حالیست که اردوغان به سبب ورود به بحران سوریه و سرکوب اعتراضات داخلی با چالش‌های بیشتری مواجه است. به هر روی، تشکیل حزبی جدید با حضور بنیان‌گذاران و بزرگان رانده شده از حزب عدالت و توسعه، نقطه عطف بسیار مهمی در تاریخ دو دهه اخیر ترکیه خواهد بود؛ نقطه عطفی که نه تنها می‌تواند چالشی بزرگ بر سر راه حزب عدالت و توسعه در انتخابات‌های پیش رو قرار دهد، بلکه شاید پتانسیل از بین بردن دستاوردهای اردوغان را نیز داشته باشد. نباید از یاد برد که تنها برندگان تغییر نظام پارلمانی به ریاستی، اردوغان و حزب حرکت ملی بودند. همه‌پرسی تغییر قانون اساسی با رأی شکننده‌ای به تأیید مردم رسید و ممکن است افراد تأثیرگذاری مانند عبدالله گل، احمد داوود اوغلو، علی باباجان و دیگر سیاستمداران

جدا شده از حزب عدالت و توسعه با تشکیل حزبی جدید و در ائتلافی با حزب جمهوری خواه خلق و دیگر مخالفان اردوغان بتوانند شرایط کشور را به پیش از همه پرسی سال ۱۳۹۶ برگردانند.

5. وضعیت سنجی حزب عدالت و توسعه

بررسی کارنامه حزب عدالت و توسعه حکایت از دو دوره متفاوت دارد: در دوره اول، عملکرد موفق حزب عدالت و توسعه باعث تغییر وجهه داخلی و بین‌المللی ترکیه شد. در حالی که دولت‌های قبل از آن با بحران‌های مختلفی درگیر بودند، اما این حزب توانست با حل این بحران‌ها به پیشرفت‌های چشمگیر سیاسی و اقتصادی دست یابد. همچنین حزب عدالت و توسعه توانسته است تا حدودی یکه‌تازی نظامیان در عرصه سیاسی را تضعیف کند و رشد اقتصادی با کاهش تورم را به ارمغان بیاورد. در دوره دوم، حزب عدالت و توسعه موجب تغییرات واپس‌گرایانه اجتماعی، ایجاد دو قطبی بین جامعه سکولار - مدرن با نظم مبتنی بر سنت‌های مذهبی و محور تدریجی میراث آتاتورکی در درون ساخت سیاسی - اجتماعی این کشور شد. در سال‌های اخیر، هر چند نمودارها همیشه تضادهای اساسی در بین این دو قطبی سیال را در جامعه ترکیه نشان می‌داد، اما به دلیل شکوفایی اقتصادی ترکیه در این مدت، تضاد حزب حاکم با قدرت آشکار و پنهان نظامیان که تا حدودی مورد تأیید طبقات فرودست و اقشار مدنی بود و مهم‌تر از همه بروز وقایع موسوم به «بهار عربی» که دولت اردوغان فرصت طلبانه نقش حمایتی در قبال آن ایفا می‌کرد، این تضادها در حاشیه قرار گرفته بود.

نگاهی اجمالی به سیاست‌های اخیر دولت اردوغان در بعد داخلی و منطقه‌ای به خوبی نشان می‌دهد که خط‌مشی سیاسی که حزب عدالت و توسعه در پیش گرفته نقش مهمی در شکل‌گیری شکاف‌های سیاسی و رادیکالیزه شدن جامعه ترکیه داشته است. هرچند که ترکیه در عرصه داخلی و سیاست خارجی موفقیت‌های مهمی کسب کرده، اما این کشور همچنان با معضلات داخلی و چالش‌هایی در سیاست خارجی از جمله در رویارویی با تحولات جدید منطقه‌ای روبروست. برخی از این چالش‌ها از دولت‌های قبل به ارث رسیده‌اند و برخی نیز از جمله چالش‌های جدید هستند؛ چالش‌هایی که برخی از آنها ریشه در داخل ترکیه دارد و برخی در نتیجه عوامل بیرونی‌اند. افزایش تنش در سطح داخلی، حوادث پارک

گری در خرداد ۱۳۹۲، افشای فساد مالی مقامات دولت و کودتای نظامیان به شدت قدرت نرم ترکیه را محدود کرده، وجهه این کشور را تخریب کرد و توانایی ترکیه برای تبدیل شدن به الگو در منطقه را کاهش داد.

علاوه بر این، برخی از دولت‌های اروپایی دولت ترکیه را متهم به نادیده گرفتن آزادی بیان و عدم رعایت ضوابط اتحادیه اروپا در مورد رعایت حقوق بشر کرده‌اند و نبود مدیریت مناسب در این مسأله می‌تواند مشکلاتی در روابط ترکیه و اتحادیه اروپا ایجاد کند. همه مسائل و مشکلات مطرح شده موجب شد که برخی صاحب نظران مسائل سیاسی اعلام کنند که ترکیه‌ای که ستاره در حال ظهور منطقه در سال ۱۳۹۰ لقب گرفته بود، اکنون به کشوری منزوی با چالش‌های اساسی در داخل و خارج تبدیل شده است. هرچند که حزب عدالت و توسعه متوجه این چالش‌ها است، اما برخی از این چالش‌ها به دلیل اینکه با منافع ملی ترکیه گره خورده‌اند به راحتی قابل حل نیستند. بنابراین، حزب عدالت و توسعه با منافع متضاد و متعارض مواجه است. در واقع، حل برخی از این چالش‌ها به نفع ترکیه نیست و در صورت اقدام به برطرف کردن آنها باید از برخی منافع خود چشم‌پوشد. به نظر می‌رسد ترکیه با بازی پیچیده‌ای روبه‌رو بوده و در این مسیر با مشکلات و چالش‌های متعددی مواجه خواهد شد.^۱

همچنین بر خلاف سال‌های گذشته، روند قدرت‌یابی اردوغان و یارانش طی سال‌های اخیر، چندان هموار نبوده است. در گذشته، هر مکان و هر زمان که نظام توزیع قدرت مبتنی بر صندوق‌های رأی بود، حزب عدالت و توسعه با سیاست‌ورزی خاص خود پیروز می‌شد. این رویکرد توانست کرسی‌های پارلمان را نصیب حزب عدالت و توسعه کند، امور شهرداری‌ها را به این حزب واگذار کند، قانون اساسی را تغییر دهد و در نهایت، لباس جدید و مقتدرانه ریاست‌جمهوری را بر تن اردوغان بپوشاند. حزب عدالت و توسعه تا کنون، صندوق‌های رأی را به‌مثابه ابزاری می‌دید که هر آنچه از آن بیرون می‌آمد، با تفاوت‌هایی به سودش بود.^۲

1. Rabasa Angel & Stephen F. Larrabee, Ibid

2. در خرداد 1394، حزب عدالت و توسعه اگرچه در انتخابات پارلمانی، جایگاه نخست را کسب کرد، اما این پیروزی طعم تلخی داشت؛ اختلاف آراء حزب عدالت و توسعه با حزب دوم، مانند همیشه نبود. در فاصله میان این انتخابات و انتخاباتی که چندی بعد برگزار شد تا یک حزب بتواند اکثریت را برای تشکیل کابینه کسب کند، اردوغان و یارانش چنان برخی مؤلفه‌های ذهنی و عینی را در نظر مردم ترکیه تغییر داده و دوباره تنظیم کردند که این بار، نتایج همان‌گونه که مطلوب‌شان بود، رقم خورد. در انتخابات شهرداری‌ها در ترکیه هم اگرچه حزب عدالت و توسعه در بسیاری از شهرها، پیروز شده

در شرایط فعلی، هوشمندی اردوغان ایجاب می‌کند که چاره‌ای اساسی برای رفع این تهدید احتمالی بیندیشد که اظهارات او پس از برگزاری انتخابات شهرداری‌ها گویای این امر است. او گفت که پیام این انتخابات و نتایج به دست آمده در استانبول و آنکارا را دریافت کرده و تغییراتی را برای هماهنگی با خواست و اراده مردم در سیاست‌های دولت ترکیه اعمال خواهد کرد. همچنین او تأکید کرد که تا اطلاع ثانوی، با درخواست‌های برگزاری انتخابات زودهنگام پارلمانی موافقت نخواهد کرد و در پی اصلاح رویکردهای حزبش، خواهد کوشید. اکنون با شکست دوم در استانبول، جدیت او و یارانش برای نوسازی حزب و رویکردهای آن بیشتر از قبل خواهد شد. این نکته که حزب عدالت و توسعه در نخستین انتخابات در نظام ریاستی، پیروزی تلخی را تجربه کرده، برای رهبران این حزب بسیار قابل تأمل است.

به هر حال، اهمیت نتایج انتخابات شهرداری‌ها در شهرهای بزرگ همچون «استانبول» و «آنکارا» به دلیل تأثیرات شگرفی است که می‌تواند بر سرنوشت سیاسی ترکیه داشته باشد. رجب طیب اردوغان در سال ۱۳۷۳ با پیروزی در انتخابات شهرداری استانبول به محبوبیت دست یافت و امروز به جایگاه قدرتمندترین شخص ترکیه رسیده است. از این رو، این باور وجود دارد که موفقیت یک حزب در شهر مهمی چون استانبول می‌تواند نگاه‌های مردمی را به سمت افراد شاخص آن حزب سوق دهد. از آنجایی که شهرداری‌ها در ارتباط مستقیم با مردم قرار دارند، موفقیت یا عدم موفقیت احزاب در شهرداری‌ها در نوع نگاه مردم به احزاب تأثیرگذار است. بر این اساس، اگر حزب جمهوری‌خواه خلق به‌عنوان اپوزیسیون حزب

و قدرت را در دست دارد، اما شکست استانبول برای آنها دست‌کم از دو زاویه، معنادار است؛ نخست، اینکه پس از شکست در انتخابات اول، اردوغان با ادعای تقلب و تخلف، زمینه را برای برگزاری انتخابات مجدد فراهم کرد تا بتواند با تنظیم دوباره برخی مؤلفه‌های ذهنی و عینی برای مردم این شهر، حزبش را پیروز انتخابات کند. نتایج انتخابات مجدد نشان می‌دهد که اردوغان در این مسیر، شکستی سخت‌تر از انتخابات اول خورده است؛ تاکتیکی که در سال 1394 از سوی اردوغان پیاده شد، این بار نتیجه نداد و این برای حزب عدالت و توسعه باید محل تأمل بسیار باشد. نکته دوم، این است که اردوغان و یارانش، مسیر قدرت‌یابی را با شهرداری‌ها شروع کردند و اردوغان قبل از نخست‌وزیری و ریاست‌جمهوری، شهردار موفق کلان‌شهر فرهنگی، اقتصادی و توریستی استانبول بود و سپس به فتح سنگر به سنگر نهادهای قدرت روی آورد. حالا که آنها، سنگر اول یعنی شهرداری استانبول، آنکارا و چند شهر دیگر را از دست داده‌اند، دچار این واهمه شده‌اند که مبادا روند سنگر به سنگر، این بار از سوی رقبای‌شان آغاز شده باشد.

حاکم، کارنامه موفق‌تری در استانبول داشته باشد، نگاه‌ها به سمت این حزب سوق پیدا می‌کند. جمعیت بیش از ۱۰ میلیونی واجدین شرایط رأی دادن در استانبول، اهمیت این موضوع را بیش از پیش تأیید می‌کند.^۱

دلیل دیگری که برای اهمیت نتایج انتخابات اخیر می‌توان ذکر کرد، ریزش آرای حزب عدالت و توسعه در شهرهای بزرگ است. اگر این موضوع به نقطه عطفی برای افول قدرت حزب عدالت و توسعه تبدیل شود، حاکمیت هفده ساله این حزب مخدوش خواهد شد. حزب حاکم و اپوزیسیون در انتخابات شهرداری‌ها ائتلاف‌هایی را تشکیل داده بودند. ائتلاف جمهور متشکل از حزب عدالت و توسعه و حزب حرکت ملی در برابر ائتلاف ملت شامل حزب جمهوری خواه خلق و حزب خوب قرار داشت. بر این اساس، نتایج کنونی وزن این ائتلاف‌ها را در انتخابات مشخص کرد. مشارکت ائتلاف‌ها در انتخابات به معنای نگرانی‌هایی است که احزاب از وزن آرای خود دارند، اما حزب عدالت و توسعه در انتخابات ۱۱ فروردین به‌رغم ائتلاف با حزب حرکت ملی نیز نتوانست در شهرهای بزرگ ترکیه موفقیت‌های پیشین را کسب کند. این موضوع به معنای تغییر نگرش مردم به‌ویژه در شهرهای بزرگ نسبت به حزب عدالت و توسعه است. این انتخابات یک پیام جدی از سوی مردم ترکیه به حزب حاکم داشت که ضعف عملکردی این حزب با تغییر رفتار رأی‌دهی آنها مواجه خواهد شد. اگر حزب عدالت و توسعه به دنبال موفقیت در انتخابات سال ۱۴۰۲ است، باید هشدار ۱۱ فروردین را جدی بگیرد و به‌صورت عملیاتی در راه‌های رسیدن به مطلوب مورد نظر خود گام بردارد.

انتخابات اخیر حامل پیام‌های اقتصادی نیز بود. تعداد بیکاران بر اساس آمار مؤسسه «ترک استات» به ۴/۷ میلیون نفر رسیده است. مسائل ارزی سال گذشته میلادی موجب افزایش تورم در ترکیه شد و در حال حاضر اقتصاد این کشور به رکود اقتصادی دچار می‌شود. در شهرهایی که نرخ تورم در آنها دو رقمی بوده است، مخالفان آک‌پارتی توانسته‌اند پیروز انتخابات شوند.^۲

1. Emrullah Uslu, Ahmet Davutoglu: The Man behind Turkey's Assertive Foreign Policy Publication: Eurasia Daily Monitor Volume: 6, Issue: 57, 25 March, 2019, p. 4

2. رامین ولی‌زاده، نتایج انتخابات ترکیه و تأثیر آن بر سیاست‌های منطقه‌ای اردوغان، اندیشکده راهبردی تبیین، 9 اردیبهشت 1398

اولین پیامد انتخابات اخیر تغییرات درون حزبی است که در حزب عدالت و توسعه به وجود خواهد آمد. رجب طیب اردوغان نیز پس از اعلام نتایج، از لزوم پاسخ به درخواست مردم خبر داد. این موضوع به معنای انجام برخی اصلاحات در درون حزب عدالت و توسعه خواهد بود، زیرا تداوم روند کنونی می‌تواند این حزب را در مسیر افول قرار دهد. رئیس جمهور ترکیه در شورای مرکزی حزب نیز با لحن تندی از ضرورت تغییرات ساختاری سخن به میان آورد. بر این اساس پیش‌بینی می‌شود که برخی از افراد حاضر در حزب کنار گذاشته شده و چهره‌های جدیدی به‌عنوان جایگزین آنها معرفی شوند. بخش دوم تغییرات درون حزبی، به تعدیل سیاست‌های کنونی حزب عدالت و توسعه منجر خواهد شد. اکنون حزب عدالت و توسعه یک هشدار جدی از سوی مردم به‌ویژه در شهرهای بزرگ و تأثیرگذار دریافت کرده است؛ از این رو، ناچار است سیاست‌های جدیدی را در دوره پیش رو مورد توجه قرار دهد.

تأثیرات دیگری که انتخابات شهرداری‌ها بر عرصه سیاسی دارد، همگرایی بیشتر حزب عدالت و توسعه و حزب حرکت ملی است. اگر این ائتلاف در انتخابات اخیر حضور پیدا نمی‌کرد، وضعیت دو حزب تشکیل‌دهنده آن متزلزل می‌شد. تأثیرات این ائتلاف بر انتخابات پارلمانی و ریاست‌جمهوری پیشین نیز قابل توجه بود. این دو حزب در انتخابات اخیر در مجموع ۵۱/۶ درصد از آراء را کسب کردند. بر این اساس، ائتلاف طرفین برای حضور پررنگ‌تر در انتخابات آتی تداوم می‌یابد. می‌توان پیش‌بینی کرد که ائتلاف مذکور در انتخابات سال ۱۴۰۲ نیز حضور خواهد داشت. «دولت باغچلی»، رئیس حزب حرکت ملی نیز بعد از انتخابات اعلام کرد که ائتلاف جمهور تا سال ۱۴۰۲ ادامه خواهد داشت. به‌عبارت دیگر، دوران برتری تک حزبی حزب عدالت و توسعه با روند کنونی به پایان رسیده است.^۱

عدم موفقیت حزب عدالت و توسعه در انتخابات شهرهای بزرگ ترکیه از جمله آنکارا و استانبول از آغاز روند جدید در عرصه سیاسی ترکیه حکایت دارد. به نظر می‌رسد حزب عدالت و توسعه و شخص «رجب طیب اردوغان» پیام‌های انتخابات اخیر را به خوبی دریافته‌اند و حال به دنبال پاسخ به تغییرات جدید هستند. اگر حزب عدالت و توسعه در پاسخ به خواسته مردم ناتوان باشد، انتخابات پارلمانی و ریاست‌جمهوری آینده نیز تحت

تأثیر فضای کنونی قرار خواهد گرفت. تداوم وضعیت کنونی می‌تواند بدنه حاکمیت ترکیه را با تغییراتی مواجه سازد. همان‌طور که بیان شد، با توجه به ریزش آرای حزب عدالت و توسعه پیش‌بینی می‌شود که این حزب در انتخابات آینده نیز با ائتلاف جمهور مشارکت داشته باشد. تنها نکته‌ای که در تفاوت انتخابات شهرداری و ریاست‌جمهوری می‌توان ذکر کرد، بزرگ‌تر بودن سبد رأی «رجب طیب اردوغان» در مقایسه با حزب عدالت و توسعه است. احتمالاً در انتخابات پارلمانی و ریاست‌جمهوری آینده ترکیه درصد آرای آک‌پارتی با ریزش مواجه شود، اما ریزش آرای حزب لزوماً به معنای کاهش آرای اردوغان نیست.^۱ ذکر این نکته نیز ضروری است که انتخابات ۱۱ فروردین، آخرین انتخابات ترکیه تا سال ۱۴۰۲ بود. بر همین اساس، وزن احزاب در انتخابات اخیر در نتایج آراء مشخص شد و تغییر در نتیجه انتخابات در سال ۱۴۰۲ مستلزم نوع فعالیت احزاب در آینده خواهد بود.

۶. آینده حزب عدالت و توسعه

حزب عدالت و توسعه به‌رغم همه مشکلات و چالش‌های پیش‌رو به احتمال زیاد موفق به بازسازی خود و بقاء در قدرت می‌شود. شکست حزب عدالت و توسعه در انتخابات استانبول یک بار دیگر مجال و امکان آن را فراهم آورد تا مخالفان اردوغان تا حدودی میدان را در دست گرفته و نواقص و مشکلات حزب حاکم را در رسانه‌ها و نزد افکار عمومی مردم ترکیه مطرح کنند. در مورد اهمیت شکست «بن‌علی یلدیریم»، نامزد ائتلاف جمهور، باید گفت که واقعیت این است که شکست در انتخابات استانبول حاوی یک پیام مهم و جدی برای حزب عدالت و توسعه بود و نمی‌توان از اهمیت و ابعاد سیاسی و اجتماعی این پیام غافل ماند.

اما از دیگر سو، نمی‌توان انتخابات استانبول را به مانند متر معیار و کاغذ تورنسلی توصیف کرد که در میان مدت بشارت‌دهنده سقوط حزب عدالت و توسعه برای مخالفان این حزب باشد. از این‌رو، باید گفت که عملکرد حزب عدالت و توسعه در برخی حوزه‌ها محل انتقاد جدی است، اما در نگرشی واقع‌بینانه باید به این موضوع اذعان کرد که هنوز جایگزین قدرتمندی سر بر نیآورده که از ظرفیت و توان کنار نهادن این حزب برخوردار باشد.

تحلیل شواهد کنونی معادلات سیاسی ترکیه نشان می‌دهد که در فضای فعلی این

کشور، حزبی که از عدالت و توسعه منشعب شده باشد، نه تنها امکان رسیدن به جایگاه نخست و در دست گرفتن قدرت مطلق را ندارد، بلکه به سختی خواهد توانست در مقام اپوزیسیون قرار بگیرد و در بهترین حالت به جریان و حزب سوم تبدیل خواهد شد.

اما اگر این جریان بتواند یک ائتلاف گسترده با همه مخالفان اردوغان ایجاد کند، در آن صورت چه خواهد شد؟ در این صورت باید گفت که بخش مهمی از حزب جمهوری خلق و حزب خوب به شکل کامل راضی نیست با کردهای هوادار «اوجالان» در یک ائتلاف جای بگیرد و بنابراین، رقابت بین ائتلاف فرضی و ائتلاف باقیمانده از حزب عدالت و توسعه و حرکت ملی باز هم به شکل سایه به سایه خواهد بود و نمی‌توان به شکل جدی از سناریویی دفاع کرد که در آن احتمال کنار نهاده شدن کامل حزب عدالت و توسعه وجود داشته باشد.

از سوی دیگر، پس از شکست سنگین حزب عدالت و توسعه در انتخابات استانبول، اردوغان به منظور تقویت بنیه حزب سه تصمیم مهم گرفته است که همگی در راستای تقویت حزب بوده‌اند:

۱. تلاش برای تضعیف جایگاه عبدالله گل، باباجان و داوود اوغلو در سخنرانی‌های عمومی؛
۲. ترمیم ساختار حزب و برکنار کردن ده‌ها تن از مدیران سطح یک و دو به منظور حرکت در مسیر اصلاحات؛
۳. بازگرداندن برخی از عناصر مهم حزب به ساختار قدرت؛ برای جلوگیری از ایجاد یک حزب جدید از درون آک‌پارتی، راه‌اندازی شورای عالی مشاوران ریاست جمهوری ترکیه با امضای «رجب طیب اردوغان» در دستور کار نهاد ریاست جمهوری ترکیه قرار گرفته و به صورت جدی به پیگیری آن پرداخته می‌شود. با نگاه به ساختار به وجود آمده در شورای عالی مشاوران ریاست جمهوری ترکیه، چنین به نظر می‌رسد که حزب حاکم، این شورا را به‌عنوان علاج پیش از وقوع در برابر جریان‌های سیاسی به رهبری عبدالله گل و احمد داوود اوغلو برای ایجاد یک حزب جدید سیاسی در ترکیه ایجاد کرده است.

بر اساس اعلام رسانه‌های ترکیه، «بولنت آرنج» از اعضای مؤسس حزب عدالت و توسعه، رئیس مجلس سابق ترکیه و معاون نخست‌وزیر ترکیه، «حسین چلیک» از استراتژیک‌ترین مهره‌های آک‌پارتی، «عصمت ییلماز»، رئیس پارلمان ترکیه، وزیر آموزش

ملی، وزیر ارتباطات، وزیر دفاع ملی و به عبارتی یک سیاستمدار کارکشته و باتجربه، «مهمت علی شاهین»، عضو مؤسس آک‌پارتی، رئیس سابق پارلمان ترکیه و معاون عبدالله گل از سال ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۶ بر اساس یک مهندسی دقیق به داخل شورای عالی مشاوران ریاست‌جمهوری فراخوانده شده‌اند.

در مجموع باید توجه داشت که حزب جمهوری خلق هنوز هم در حوزه‌های مهمی همچون رهبری گفتمان و استراتژی و فائق آمدن بر تنش‌های داخلی با مشکلات بزرگی روبرو است. حزب «خوب» از توانایی چندانی برای رسیدن به جایگاهی بالاتر برخوردار نیست و حزب اقماری پ.ک.ک هم عملاً در انزوا و بایکوت قرار گرفته است. طبیعتاً در این شرایط، اگر اردوغان و حلقه اصلی شورای سیاست‌گذاری حزب عدالت و توسعه به فکر اصلاحات و جبران خطاها باشد، می‌تواند تا چهار سال آینده با همین فرمان پیش برود. حال باید دید اصلاحات مد نظر اردوغان تا چه اندازه خواهد توانست حزب عدالت و توسعه را به موقعیت بهتری سوق دهد.

نتیجه‌گیری

بررسی شواهد سیاسی، اجتماعی و رسانه‌ای نشان می‌دهد که تهدید عوامل داخلی حزب حاکم ترکیه به مراتب مهم‌تر و قدرتمندتر از تهدیدات خارج از حزب است. این تهدیدات را به شکل اجمالی می‌توان چنین دسته‌بندی کرد:

۱. اردوغان در عین حالی که مهم‌ترین نماد و نقطه قوت حزب عدالت و توسعه است، اما در همان حال با ادبیات تند و خشن، منش دافعه‌گرایانه و حرکت در مسیر تمامیت‌خواهانه قدرت، حزب عدالت و توسعه را در شرایط دشواری قرار می‌دهد.
۲. ماشین عظیم رسانه‌ای حزب عدالت و توسعه در سال‌های گذشته نقش مهمی در پیروزی‌های این حزب داشته، اما اکنون گفتمان تند، خودسرانه و افراطی رسانه‌هایی همچون پنی شفق، نه تنها یاری‌دهنده اردوغان نیست، بلکه حزب او را با موانع جدی روبرو می‌کند.
۳. مکانیسم استعدادیابی و پرورش کادر در حزب عدالت و توسعه به خاطر برخی گرایش‌های فامیلی و ضعیف مدیریتی سران شاخه‌های استانی، دچار مشکل شده است.
۴. مکانیسم بیان انتقاد و ارائه فکر، نظر، پیشنهاد و راهکار، نه تنها حزب عدالت و

توسعه را در حوزه مهم و حیاتی تولید فکر و تولید سیاست، به سوی بن‌بست می‌برد، بلکه موجب رشد، ارتقا و ترفیع فرصت‌طلبان و رانت‌جوها و به حاشیه رانده شدن نیروهای مستعد و توانمند شده است.

۵. عدم توجه به دیدگاه‌های مؤسسان حزب عدالت و توسعه و بی‌اعتنایی به انتقادات افرادی همچون عبدالله گل، احمد داوود اوغلو، علی باباجان، جمیل چیچک، بشیر آتالای، یاشار یاکش و چندین کادر توانمند دیگر، موجبات آن را فراهم آورده که زمینه برای تأسیس یک یا دو حزب جدید و بروز انشعاب، فراهم شود.

به‌رغم وجود چالش‌های یادشده، باز هم اردوغان و حزب عدالت و توسعه موفق به بازسازی خود خواهند شد. مهم‌ترین نتیجه چنین امری، تداوم روندهای موجود در سیاست داخلی و خارجی ترکیه است. در واقع، حضور مداوم اردوغان و نزدیکان وی در قدرت موجب بروز تغییر و تحولی در این کشور نخواهد شد.

منابع و مأخذ

منابع فارسی

- برزگر، کیهان و بهروز مختاری، ابعاد، پیامد و چالش‌های عضویت ترکیه در اتحادیه اروپایی، فصلنامه سازمان‌های بین‌المللی، سال ۱، شماره ۲، ۱۳۹۲.
- بهمن، شعیب، چارچوبی برای فهم روابط ترکیه و آمریکا، اندیشکده راهبردی تبیین، ۱ خرداد ۱۳۹۸.
- خادم شیرازی، فاطمه، نقش احزاب نوساخته در آینده سیاسی ترکیه، مرکز بین‌المللی مطالعات صلح، ۲۴ آذر ۱۳۹۸.
- خبرگزاری کردپرس، نگاهی به لیست مؤسسان حزب آینده ترکیه، ۲۵ آذر ۱۳۹۸.
- ولی‌زاده، رامین، نتایج انتخابات ترکیه و تأثیر آن بر سیاست‌های منطقه‌ای اردوغان، اندیشکده راهبردی تبیین، ۹ اردیبهشت ۱۳۹۸.

منابع انگلیسی

- Akyol, Mustafa, What you should know about Turkey's AKP, 3 January 2019.
- Angel, Rabasa. & Larrabee. F. Stephen, The Rise of Political Islam in Turkey, Arlington: RAND Corporation, National Defense Research Institute, 2018.
- Turkeyat, Ozel, For an analysis of the AKP's election victory, the Journal of Democracy, Vol.14,NO.2, 2019.
- Uslu, Emrullah, Ahmet Davutoglu, The Man behind Turkey's Assertive Foreign Policy, Publication: Eurasia Daily Monitor Volume: 6, Issue: 57, 25 March 2019.